

Էթնիկական ինքնագիտակցության հիմնախնդիրը հասարակության ճգնաժամային, հարափոփոխ պայմաններում

Գարիկ Հովակիմյան

DOI: <https://doi.org/10.58726/27382915-2023.1-457>

***Հանգուցային բառեր.** Էթնիկական նորմեր, էթնիկական արժեքներ, սթրեսային իրողություններ, ինքնագիտակցության կառուցվածք, ազգային ինքնագիտակցություն, էթնիկական նույնականություն*

Մեր հասարակության մեջ պատերազմից և համաճարակից հետո ստեղծված իրավիճակը, սոցիալ-տնտեսական, ֆինանսական, ինֆորմացիոն, բնապահպանական արագ ընթացող փոփոխությունները հանգեցնում են էթնիկական ինքնագիտակցության փոփոխության: Դրան նաև անհրաժեշտ է ավելացնել ներկա ժամանակաշրջանում էթնոմշակութային արժեքների վերափոխման և գլոբալիզացման գործընթացները, որոնք նույնպես մեծ դեր են խաղում երիտասարդ սերնդի էթնիկական ինքնագիտակցության ձևավորման վրա:

Սակայն մինչ ճգնաժամային և հարափոփոխ պայմաններում էթնիկական ինքնագիտակցության հիմնախնդիրների տեսական վերլուծության անցնելն անհրաժեշտ է անդրադառնալ էթնոհոգեբանության շրջանակներում տրված էթնիկական ինքնագիտակցության մի քանի բնորոշումներին:

Ա. Ռ. Լուրիան կուլտուր-պատմական մոտեցման շրջանակներում ինքնագիտակցության ուսումնասիրության մեջ նկատում էր, որ «Առավել կարևոր է այն փաստը, որ այդ ուղին չի սպառվում միայն գիտակցության բովանդակության վերափոխումով և կյանքի այլ ոլորտների գիտակցական վերլուծության՝ սոցիալական փորձի ոլորտի և սեփական անձի նկատմամբ որպես հասարակական կյանքի մասնակցի վերաբերմունքի բացահայտումով: Խոսքը գնում է ավելի հիմնարար տեղաշարժերի՝ նոր հոգեբանական համակարգերի ձևավորման մասին, որոնք ընդունակ են արտացոլել ոչ միայն արտաքին իրողությունը, այլև սոցիալական հարաբերությունների աշխարհը, և, վերջին հաշվով, այլ մարդկանց նկատմամբ ձևավորված սեփական ներաշխարհը» [5, 72]:

Էթնիկական ինքնագիտակցության կառուցվածքում բազմաթիվ հետազոտողներ առանձնացնում են երկու հիմնական բաղադրիչներ՝ կոգնիտիվ (պատկերացումներ սեփական խմբի առանձնահատկությունների վերաբերյալ և սեփական անձի գիտակցումը՝ որպես նրա անդամ էթնոդիֆերենցող հատկանիշների հիման վրա) և աֆեկտիվ (խմբին պատկանելության զգա-

ցում, նրա որակների գնահատում, վերաբերմունքը նրան անդամության նկատմամբ):

Լ. Մ. Դրոբիժևան էթնիկական ինքնագիտակցության կառուցվածքում՝ անձնային մակարդակում, ավելացնում է նաև կարգավորիչ տարր՝ հասկանալով այն ոչ միայն որպես գիտակցության իրական մեխանիզմ, այլև որպես որոշակի խմբի անդամի սեփական վարքի կարգավորման մեխանիզմ [2]: Կ. Ն. Խարիբուլինը համարում է, որ ազգային ինքնագիտակցությունը կատարում է հարմարվողական (որպես անհատի տվյալ ազգի նորմերի և արժեքների համակարգին ադապտացիա), պաշտպանական (որպես ազգային արժեքների, շահերի պաշտպանություն ազգի բոլոր ներկայացուցիչների վարքին ներկայացվող պահանջների միջոցով), արժեքային-արտահայտիչ, ճանաչողական (որպես ազգային հատկանիշներով իր նմանների հետ նմանության հաստատում, էթնոսի բարոյական հատկանիշների յուրացում, նրա արժանիքների ու թերությունների, իդեալների յուրացում) գործառույթ, նաև ինքնավերահսկողության և պատասխանատվության գործառույթ [9, 71]:

Էթնոսի կառուցվածքում էթնիկական ինքնագիտակցության հատուկ տեղն ընդգծում է Դ. Ե. Կրասնյանսկին՝ առանձնացնելով նրա կառուցվածքում մի քանի շերտեր.

1. խորքային շերտ. դա առօրյա կեցության մակարդակն է (ավանդույթներ, բարքեր, սովորություններ, կենցաղի և վարքի կարծրատիպեր, ճաշակ),
2. միջուկ՝ լեզուն,
3. բարձրագույն մակարդակ՝ ինքնանույնականացում, որն անխզելիորեն կապված է նյութական և հոգևոր մշակույթի հետ, և հենց այստեղ են գտնվում նույնականացման և ինքնագիտակցության չափորոշիչները և հիմքերը [7, 100]:

Մ. Ն. Կուչուկովը էթնիկական ինքնագիտակցության կառուցվածքի մեջ ընդգրկում է հետևյալ բաղադրիչները.

1. էթնոսի պատմությունը որպես ժողովրդի պատմական պատկերացում սեփական անցյալի, ներկայի և ապագայի մասին,
2. ավանդույթներ, որոնք խաղում են սոցիալական արժեքների պահպանողի դեր,
3. էթնիկական պատկերացումները, որոնք բովանդակային տեսանկյունից կազմված են «Մենք» և շրջապատող «Նրանք» գիտելիքների կարգավիճակի էթնիկական յուրահատկության մասին պատկերացումներից [4, 111]:

Դիտարկելով էթնիկական ինքնագիտակցության տարբեր սահմանումները՝ այժմ շատ կարևոր է այն հարցը, թե ճգնաժամային և հարափոփոխ

պայմաններում ինչպես է կատարվում այդ նորի ներգրավումը մեր ժողովրդի կենսագործունեության ավանդական ձևերի մեջ և արտացոլվում նրա նյութական ու հոգևոր մշակույթի վրա, ու ինչպես է դա ազդում էթնիկական ինքնագիտակցության վրա: Կենսական միջավայրի տարրերի բազմազանությունը, դրանց ներգործության փոփոխության, նորության և հաճախականության բարձր աստիճանը էթնոսի անդամների վրա իրենից ներկայացնում է յուրատեսակ օբյեկտիվ կառուցվածքային բնութագրումներ, որոնք առաջադրում են էթնոսի կենսագործունեության համակարգի դինամիկայի չափորոշիչները:

Մարդիկ, գտնվելով այդ համակարգի «ներսում», իրենց առօրյա կյանքում այն ըմբռնում են որպես «որոշակի հարաբերությունների և հոգեվիճակների բազմազանություն, երբեմն որպես «քառասյին պատկերացում» [8, 29]: Այդ կապակցությամբ շատ կարևոր է սահմանել էթնոսի անդամների հոգեբանական հակազդումների ուղղությունները կատարվող փոփոխություններին:

2020 թ.-ի պատերազմից և համավարակից հետո ստեղծված հասարակական ճգնաժամը ազդել է ազգային և էթնիկական գիտակցության բոլոր ձևերի վրա, պայմանավորել է նրա սթրեսային վիճակը և՛ անձի, և՛ ընդհանուր ասմամբ էթնոսի մակարդակում:

Նշված գործոնների ներգործությանը մարդու համարժեք հակազդելու հնարավորություններն անսահմանափակ չեն: Որոշակի պահին փոփոխված պայմաններին հակազդումների անհամապատասխանությունը սուբյեկտիվորեն ընկալվում է որպես վերահսկողության կորուստ կատարվող իրադարձությունների նկատմամբ, որոնք ուղեկցվում են տագնապի և անհանգստության զգացումով, իրադրության նոր ընկալման անհրաժեշտությամբ: Նման պայմաններում մարդիկ մասամբ դրանք հարմարեցնում են իրենց, մասամբ էլ ստեղծում են փոփոխություններ, որոնք վերջին հաշվով չեն հանգեցնում հարմարվողական հետևանքների:

Այդ բոլոր գործընթացների կազմակերպումը ժամանակի և սոցիոմշակութային տարածության մեջ առաջացնում է մարդկանց կենսառճի և դրանց պայմանների այն կայուն մշակութային կազմավորումները՝ վարքի ձևերը, արժեքները, նորմերը, որոնք կարգավորում են մարդկանց գործունեությունը, վարքը և փոխգործողությունը ժամանակակից սոցիոմշակութային իրադրության մեջ [1, 59]:

Խնդրահարույց իրադրություններում մարդկանց հակազդումների տեսակները սերտորեն կապված են միջավայրի վրա վերահսկողության եղանակի հետ: Անհատական և խմբային մակարդակներում նման վերահսկողության մեխանիզմը կառուցվում է շրջապատող աշխարհը և մերթ ընդհանուր, մերթ մանրամասնություններով ընկալելու մարդկանց բնորոշ ընդունակության վրա, այսինքն՝ ուշադրությունը կենտրոնացնել երբեմն կայուն, երբեմն

փոփոխական կողմերի վրա, փոխանցվել իներցիայի վիճակներից միմյանցից տարբերվող կարճատև ապրումների:

Էթնոսի մակարդակում դա արտահայտվում է մշտապես երկու՝ զուգահեռաբար ընթացող գործընթացների գոյության մեջ, որոնք իրագործվում են առօրյա իրականության մեջ. մի կողմից՝ էթնոսի կենսակերպի տարրերի հնապաշտեցման մեջ և վերարտադրում է հաստատված նորմերը, սովորական գնահատականները, գործողությունները, վարքը, մյուս կողմից՝ դրանց մշտական տատանումը՝ կապված կյանքի իրադրությունների յուրահատկության հետ, մշտապես փոփոխում է էթնոսի անդամների հոգեբանական դիրքորոշումների սահմանները կատարվող իրադարձությունների նկատմամբ:

Վերը նշված երկու հակադարձ, բայց զուգահեռաբար ընթացող գործընթացները հիմք են նախապատրաստում շրջապատող աշխարհի երկատված ընկալման, սոցիալական իրողության փոփոխությանը արագ հարմարվելու ընդունակության բացակայության համար:

Սթրեսային իրադրությունները էթնիկական գիտակցության մեջ պայմանավորված են նաև նրանով, որ այն իրական սոցիալական միջավայրի փոփոխությունների արագությունը, որտեղ սոցիալականացվում է անձը որպես էթնիկական գիտակցության կրող, բավականին բարձր է հարմարվողական հակազդումների արագությունից, որոնք հաստատվել են էթնիկական զարգացման նախորդ փուլերում:

Սթրեսային իրադրություններում էթնոսի անդամների վարքը տարբեր է, սակայն սկզբունքորեն կարելի է հանգեցնել երեք հիմնարար եղանակների.

1. դա փորձ է ձեռքբերել ստեղծված իրադրությունը, քայքայելու այն՝ ակտիվորեն ներգործելով արտաքին հանգամանքներին, որ չեզոքացնեն դրանց ազդեցությունը՝ արմատականորեն փոխելով դրանք: Որոշակի հանգամանքներում նման վարքը կարող է արդյունավետ լինել, եթե մարդ ունի նոր պայմանների կառուցման և դրանցում գործողության ծրագիր: Սակայն, եթե բարդ միջավայրում գործունեությունն ուղղված է միայն քայքայման կամ ամբողջական քայքայման, ապա մարդկանց գործողությունները միայն բազմապատկում են խնդիրները: Պայմանների փոփոխությունը նշանակում է ստեղծված իրադրության նորից հարմարվելու անհրաժեշտություն, իսկ դա խնդիր է, որի լուծումը պահանջում է նոր ուժերի և ջանքերի գործադրում: Ստեղծված պայմանների քայքայումը իրադրության մեջ մտցնում է նաև անորոշություն և ոչ կանոնակարգվածություն, հետևաբար, բարձրացնում է նրա մասնակիցների հոգեկան լարվածությունը,

2. հակազդման մյուս տեսակը պասսիվ հեռացումն է խնդիրների լուծումից: Մարդը հաշտվում է այն մտքի հետ, որ իրադրությունն անլուծելի է, և հրաժարվում է նրա փոփոխության հետ կապված գործողություններից: Նման

իրադրություններում մարդիկ հակված են երևակայության գիրկն ընկել, մտորել հեռավոր անցյալի և ապագայի մասին և այլն: Նման վարքը մարդուն թույլ է տալիս զբաղեցնել սպասողական դիրքորոշում. անբարենպաստ հանգամանքները ժամանակի ընթացքում կարող են վերացվել, նաև խնայել ուժեր. դրանք կարող են անհրաժեշտ լինել, եթե հարմար առիթ լինի: Մակայն դրանով մարդը պահպանում է խնդրահարույց իրադրությունը, զգում է այն գոնե անգիտակցորեն, այսինքն՝ լարվածությունը լիովին չի վերանում: Բացի դրանից՝ ինքնամեկուսացումը մարդուն չի փրկում արտաքին աշխարհի ներգործություններից, որը շարունակում է զարգանալ «առանց նրա»: Իսկ դա նշանակում է, որ դինամիկ պայմաններում միջավայրի տարրերը բազմապատկվում և փոփոխվում են, սակայն մարդը չի վերահսկում դրանց տեղը իրադրության մեջ, և այդ պատճառով այն կորցնում է իր իմաստը նրա համար,

3. վարքի երրորդ տեսակը բնորոշ է մարդկանց, որոնց համար իրադրությունը սուբյեկտիվորեն լարված է, բայց տանելի է, և նրանք կողմնորոշված են ոչ թե քայքայման կամ խուսափման, այլ ուսումնասիրության և «երկ-խոսության» դրա հետ: Այդ դեպքում ակտիվացնող ուշադրությունը և հետաքրքրությունը խնդրի լուծման նկատմամբ մարդկանց թույլ է տալիս վերահսկել սեփական շրջապատի բավականին լայն դաշտ ու միննույն ժամանակ շեղվել ավելորդ կասկածներից ու ազդեսիվ մղումներից: Ի տարբերություն նախորդ երկու տիպերի՝ այս տեսակի անհատները չեն փորձում խուսափել ստեղծված իրադրությունից և մտադրություն են դրսևորում փորձել ապրել այդ իրադրության մեջ: Մարդը փորձում է հնարավորություն գտնել «կառուցելու» իր հարաբերությունները շրջապատի առկա տարրերի հետ՝ առանձնացնելով դրանցից «խաղի կանոնները», որոնք անհրաժեշտ է ընդունել որպես ելակետային տվյալներ, այլ ոչ թե փորձել դրանք անմիջապես քայքայել կամ անտեսել [3, 30-33]:

Մթերային իրադրությունների աճը էթնոսի անդամների գիտակցության մեջ բնորոշ է բոլոր ժողովուրդներին. այն կապված է և՛ ներքին, և՛ արտաքին գործոնների հետ: Ներքին գործոնները կապված են սոցիալական և էթնոմշակութային անհավասարության աճի հետ էթնոսի ինքնագիտակցության կրողների միջև, դեհումանիստական միտումների հետ:

Էթնիկական ինքնագիտակցության սթրեսային վիճակի հիմնական պատճառներից է անվտանգության խնդիրը՝ էթնիկական և անձնային մակարդակում, հատկապես պատերազմական և հետպատերազմական ժամանակաշրջանում, երբ բավականին սուր են դրված սեփական պետականության և ազգի պահպանման հարցերը:

Էթնիկական հոգեբանության մեջ ընդգծվում է, որ էթնիկական ինքնագի-

տակցությունը պաշտպանում է անձին անորոշությունից՝ իրենից ներկայացնելով հաստատուն կառույց, որը կապված է սոցիալականացման և մշակութային փորձի յուրացման հետ: Սակայն փոփոխվող աշխարհում, որտեղ տարբեր մշակույթների կանոններն ու նորմերը միաժամանակ են շերտադարսվում և յուրացվում, իսկ էթնոսը հանդես է գալիս որպես բազմաթիվ և տարբեր էթնոմշակութային ավանդույթների կրող, մարդը ձեռք է բերում քայքայման, սեփական իրական էթնիկական նույնականության կորստի փորձ, որն առավելագույնս համապատասխանում է ստեղծված իրադրությանը: Արդյունքում էթնիկական ինքնագիտակցությունը ձեռք է բերում նոր որակներ, այլ կերպ է գործում բազմաթիվ մշակույթներում, ժողովուրդների, կրոնական ուղղությունների, պատմական ավանդույթների մեջ կատարվող փոփոխությունների ճնշման տակ:

Այսպիսով, էթնիկական ինքնագիտակցությունը՝ էթնոսի կողմից սեփական էթնիկական միասնության, էթնիկական հանրության ինքնորոշման և այդ տեսակի այլ հանրությունների մեջ սեփական տեղի գիտակցման հետ կապված գաղափարների, հայացքների և զգացմունքների հանրագումար է: Դա էթնիկական խմբի՝ իր մասին, էթնիկորեն գիտակցված շահերի, արժեքային կողմնորոշումների, էթնիկական նույնականության և այլ էթնոսների ներկայացուցիչների վերաբերյալ պատկերացումների համախումբ է:

Հասարակական զարգացման ստեղծված իրողությունը հանգեցրեց նրան, որ էթնիկական հանրության էթնոդիֆերենցող սիմվոլների և պատկերացումների համակարգի հատկանիշներից, ըստ էության, միայն էթնիկական ինքնագիտակցությունն է հանդիսանում որոշակի էթնոմշակութային խմբի նշագիծ: «Էթնիկական ինքնագիտակցությունը էթնիկության պահպանման յուրատեսակ «վերջին ուղեկալն» է, քանի որ պատմական զարգացման ընթացքում հնարավոր է կորցնել և՛ լեզուն, և՛ ընդհանուր տարածքը, և՛ նույնիսկ մշակութային ավանդույթները, սակայն քանի դեռ պահպանվում է էթնիկական ինքնագիտակցությունը, չի մարում նաև «մենք»-ի կերպարը» [10, 99]:

Ստեղծված իրողություններն անհրաժեշտաբար կանխորոշում են մարդու ինքնագիտակցությունը և կառուցվում են դրանց ազդեցության տակ, որոնք գիտակցվում են մարդու կողմից և դրսևորվում են ճգնաժամային, սթրեսային և հարափոփոխ իրավիճակներին համապատասխան նրան բնորոշ անհատական հակազդումներին:

Վ. Ս. Մուլինայի կողմից տրվել է այն իրողությունների դասակարգումը, որոնք կանխորոշում են անձի զարգացման և կեցության պայմանները: Այդ իրողությունները, նրա կարծիքով, այսօր կանխորոշվում են շրջապատող աշխարհի և նրա պահանջմունքների նկատմամբ ավանդական և նոր վերաբերմունքի համադրության առանձնահատկություններով.

1. բնական գործոնների իրողություններ, որոնք այսօր կտրուկ փոփոխվում են՝ դրսևորելով ռեգրեսի միտում,

2. պատկերանշանային համակարգերի իրողություններ, որոնք ներկայումս ենթակա են ինտեգրացիոն գործընթացների և այդ գործընթացների ինտենսիվացման ազդեցության տակ հիմնականում վերաճում են միջազգային պատկերանշանային համակարգերի (ոչ միայն համացանցի տարածությունում, այլև միջանձնային և միջէթնիկական հաղորդակցման ոլորտում),

3. սոցիալ-նորմատիվային տարածության իրողությունները, որտեղ ներկայացված են և՛ ավանդական բարոյական արժեքները, և՛ միջազգային կապերի միջոցով ինտեգրվող արժեքները: Այդ տարածության մեջ առաջանում են նոր միտումներ տարբեր գաղափարախոսությունների, նաև տնտեսական հարաբերությունների փոփոխության ազդեցության տակ, որոնք առաջացնում են անհավասարություն և այլն,

4. կոնկրետ մարդու՝ որպես անձնավորության ներքին դիրքորոշման իրողություններ [6, 15]:

Յուրաքանչյուր էթնոս ունի բնության, պատմության կողմից և հոգեպես ստեղծված սեփական հատուկ իրողությունները, որոնք գոյություն ունեն նյութական, հոգևոր և պատկերանշանային մարմնավորման մեջ և որոնք անհատական առանձնահատկությունների հետ համակցության մեջ կարող են տարբեր կերպ դրսևորվել ճգնաժամանյին իրավիճակներում:

Այսպիսով, էթնիկական իմաստը առաջանում է գիտակցության և ինքնագիտակցության տարածության մեջ, քանի որ իմաստ ձեռք բերելու համար անձը դիմում է ոչ թե անմիջականորեն էթնիկական աշխարհի օբյեկտներին, այլ դրանց նշանակություններին, պատկերացումներին նրանց մասին: Եվ այստեղ շատ կարևոր են անձի կոգնիտիվ պատկերացումները սեփական խմբի առանձնահատկությունների վերաբերյալ և սեփական անձի գիտակցումը որպես նրա անդամ էթնոդիֆերենցող հատկանիշների հիման վրա ու աֆեկտիվ ապրումները՝ խմբին պատկանելության զգացումը, նրա որակների գնահատումը ու վերաբերմունքը նրան անդամության նկատմամբ, որի հիման վրա դրևորվում են նրա վարքային հակազդումների եղանակները ճգնաժամային և հարափոփոխ պայմաններում:

Գրականություն

1. Григорьян Б.Т. Человек: Его положение и признание в современном мире. М., 1986.
2. Дробижева Л.М. Этническое самосознание русских в современных условиях: идеология и практика // Советская этнография. 1991. № 1, с. 12.
3. Китаев-Смык Л.А. Психология стресса. М., 1983, с. 368.
4. Кучуков М.Н. Национальное самосознание: дис. д-ра филос. наук. Ростов н/Д., 1993.
5. Лурия А.Р. Мозг и психические процессы. М., 1963, Т. 1; М., 1970. Т. 2.
6. Мухина В.С. Личность в условиях этнического возрождения и столкновения цивилизации: XXI в. // Развитие личности. 2000. № 1. - 19 с.
7. Накохова Р.Р. Психологические особенности системы ценностных ориентаций личности представителей этносов Северного Кавказа. М.: Линкор, 2007. - 271 с.
8. Орлова Э.А. Динамика городской культуры об условиях ускорения социально-экономического развития: Автореф. докт. дис. М., 1987.
9. Хабибуллин К.Н. Самосознание и интернациональная ответственность социалистических наций. Пермь: Изд-во Пермского ун-та, 1974. -107 с.
10. Хотинец В. Ю. Этническое самосознание. СПб.: Алетейя, 2000, 240 с.

Проблема этнического самосознания в кризисных и постоянно изменяющихся условиях общества

Гарик Овакимян

Резюме

Ключевые слова: этнические нормы, этнические ценности, стрессовые реалии, структура самосознания, национальное самосознание, этническая идентификация

Ситуация, сложившаяся в нашем обществе после войны и эпидемии, стремительные социально-экономические, финансовые, информационные, экологические изменения приводят к изменению этнического самосознания. Необходимо также добавить процессы трансформации и глобализации этнокультурных ценностей в современный период, которые тоже играют большую роль в формировании этнического самосознания подрастающего поколения.

Сложившиеся реалии обязательно предопределяют самосознание человека и строятся под их влиянием, которые осознаются человеком и проявляются в кризисных и стрессовых ситуациях в соответствии со свойственными ему индивидуальными реакциями.

Этнический смысл возникает в пространстве сознания и самосознания, поскольку для обретения истины человек обращается не к предметам этнического мира, а к их значениям и представлениям о них. И здесь очень важны когнитивные представления человека об особенностях собственной группы и самоидентификация как члена данного этноса на основе своих этнодифференцирующих признаков и аффективных переживаний – чувство принадлежности к группе, оценка своих качеств и своего отношения к ней, вследствие чего определяются способы его поведенческих реакций на кризис в изменяющихся условиях. Исследование этнического самосознания в настоящее время таит в себе новые возможности объяснения объективно существующих взаимоотношений личности с окружающим миром. Ведь именно этничность, в условиях современного кризиса, признается учеными исторически актуальной «точкой отсчета» поведения человека, а этнология – базовой наукой в методологии анализа и прогноза этого поведения. Необходимо признать, что пришло время глобальной переоценки данного сложного психологического феномена в связи с осознанием реальной полиэтничности мира, идеей формирования универсальной картины мира и планетарного мышления. Все эти обстоятельства приводят к возрастанию необходимости осмысления происходящих изменений в этническом самосознании личности в поликультурном мире.

The Problem of Ethnic Self-Consciousness in the Crisis and Post-Changing Conditions of Society

Garik Hovakimyan

Summary

Key words: *ethnic norms, ethnic values, stressful realities, structure of self-consciousness, national self-consciousness, ethnic identity*

The situation formed in our society after the war and the epidemic, the socio-economic, financial, informational, and environmental rapid changes lead to a change in ethnic self-consciousness. It is also necessary to add the processes of transformation and globalization of ethno-cultural values in the current period, because they also play a major role in shaping the ethnic self-consciousness of the younger generation.

The established realities necessarily predetermine a person's self-consciousness and, shaped under their influence, realized by a person, and manifested in crisis and stressful situations in accordance with the characteristic individual reactions.

The ethnic meaning emerges in the space of consciousness and self-consciousness, because in order to gain truth, a person does not directly refer to the objects of the ethnic world, but to their meanings, ideas about them. And in this situation, a person's cognitive ideas about the characteristics of his/her own group, as well as self-consciousness as a member based on his/her ethnodifferentiating characteristics and affective experiences, are very important. These ideas include a person's sense of belonging to the group, an assessment of his or her personal qualities, and an attitude toward membership, all of which are used to determine the types of behavioral responses to a crisis under changing conditions. Currently, the study of ethnic self-consciousness conceals new possibilities for explaining the objectively existing relationship of the individual with the outside world. After all, it is the ethnicity that in the conditions of the current crisis is recognized by the scientists as a historically relevant "reference point" of human behavior, while ethnology is perceived as a basic science in the methodology of analysis and forecasting of this behavior. It must be acknowledged that the time has come for a global reevaluation of this complex psychological phenomenon regarding the realization of the world's true multi-ethnicity, the idea of forming a world community and planetary thinking. Under these circumstances, it is increasingly important to realize the ongoing changes in the ethnic self-consciousness of an individual in a multicultural world.

Ներկայացվել է 15.04.2023 թ.

Գրախոսվել է 27.04.2023 թ.

Ընդունվել է տպագրության 25.05.2023 թ.